

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 6, December 2021

www.historystudies.net

HİTİT KANUNLARINDAKİ TARIM VE TARIM ARAZİSİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN GÜNÜMÜZ MODERN TÜRK HUKUKU İLE KIYASLANMASI

*Comparison of the Provisions on Agriculture and Agricultural Land in the Hittite
Laws with Today's Modern Turkish Law*

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Bülbül

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

pbulbul2004@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1065-8431

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 05.10.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.12.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1061

Atf – Citation:

Pınar Bülbül, "Hitit Kanunlarındaki Tarım ve Tarım Arazisi ile İlgili Hükümlerin Günümüz Modern Türk Hukuku ile Kıyaslanması", *History Studies*, 13/6, Aralık 2021, s. 1809-1830.

HİTİT KANUNLARINDAKİ TARIM VE TARIM ARAZİSİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN GÜNÜMÜZ MODERN TÜRK HUKUKU İLE KIYASLANMASI

Comparison of the Provisions on Agriculture and Agricultural Land in the Hittite Laws with Today's
Modern Turkish Law

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Bülbül

Öz

Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce, MÖ 2000 yıllarında Anadolu'da halkın ekonomik hayatı meyvecilik, el işçiliği, madencilik yanında, günümüze olduğu gibi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Hittitler Dönemi Anadolu'sunda ormanlar ve ekilemeyen araziler bir tarafa bırakılacak olursa, tarıma elverişli topraklar genellikle ya kralın ya tapınakların yani mabedin ya da özel kişilerin kontrolündeydi. Bu toprakların bir kısmı tarla, bir kısmı da bağ ve bahçe tarımı için kullanılmaktaydı. Hittitler için tarım hayatı derecede önem taşıdığından, Hittit kanun maddelerinden, Hittitler dönemi Anadolu'sunda tarlanın sürülmesi, ekilmesi, sulanması, hasat edilmesi, mahsulün toplanması ve taşınması, bu işlerde kullanılan ziraat aletleri ve tarımı yapılan tarla bitkileri hakkında çok önemli bilgilere ulaşmaktayız.

Hittitler'de olduğu gibi, Anadolu topraklarında tarım ve hayvancılığın önemi, geçmişten günümüze devam etmektedir. Günümüz Anadolu'sunda da tarım ve hayvancılığı destekleyen pek çok hukuki düzenleme yapılmıştır.

Hittitler zamanında yapılan tarım faaliyetlerinin, günümüzde de iyi bir şekilde yapılabilmesi için, günümüz modern hukukunda, yani Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve İş Kanunu'nda gerçekleştirilen düzenlemeler ve yaptırımlar aracılığıyla kanuni olarak garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Toplumsal şartlar ve ihtiyaçların değişmesi nedeniyle, Hittit Devleti zamanında var olan bazı düzenlemelerin günümüzde karşılığı olmadığı ve günümüzde yapılan tohumculuk kanunu, organik tarım kanunu, sulama alanlarında arazi düzenlemesine dair tarım reformu kanunu gibi güncel, Hittit kanunlarında karşılığı olmayan düzenlemelere de rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ, Hittit, Anadolu, tarım, tarım arazisi, Hittit Kanunları, Modern Hukuk.

Abstract

Approximately 4000 years ago, in 2000 BC, the economic life of the Anatolian people was based on agriculture and animal husbandry, fruit growing, handicraft and mining as it is today. In Hittite-era Anatolia, when forests and uncultivated land were set aside, arable land was generally under the control of either the king, temples or private persons. Some of these lands were used as farms, while some others were used as vineyards and gardenings. From the articles of these laws, we reach to very important information about plowing, planting, irrigating, harvesting, gathering and transporting of the goods, the equipment used in those processes, and the crops planted Anatolia in the Hittites period.

As in the Hittites, the importance of agriculture and farming in Anatolia continues from past to present. In today's Anatolia, many legal arrangements supporting agriculture and animal husbandry have been made.

In order for these agricultural activities carried out in the Hittite period to be carried out today, Regulations have been made in today's modern law, namely the Turkish Civil Code and the Turkish Code of Obligations, the Turkish Penal Code and Labor Law. Agricultural activities have been tried to be legally guaranteed.

Due to the changes in social conditions and needs, some regulations that existed during the time of the Hittite State have no equivalent today. Today, there are laws that have no equivalent in Hittite laws, such as the law on seed production, organic agriculture law, agricultural reform law on land arrangement in irrigation areas.

Keywords: Ancient History, Hittites, Anatolia, agriculture, agricultural lands, Hittite Laws, Modern Laws.

Giriş

Eskiçağlardan itibaren insanlar ekonomik faaliyetlerine avcılık ve toplayıcılık üzerine kurmuş oldukları bir sistemle başlamışlardır. Tarihin uzunca bir kesitinde bu yaşam tarzını sürdürdükleri bilinmektedir. Uzun süren bu düzensiz hayat tarzından günümüz hayat tarzına ulaşmalarının tarım sayesinde olduğu söylenebilir. Tarımı keşfeden insanlar bir süre sonra ettikleri alanlardan uzaklaşamayacaklarını, ekilen ürünlerin hasat mevsiminin beklenmesi gerektiğini düşünerek yerleşik hayat tarzını benimsemişlerdir. Elde edilen ürünlerle, öncelikli olarak kendi ihtiyaçlarını karşılamışlar, ihtiyaç fazlası ürünler ise ticaret sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra toprağın ekilip dikilmesi insanoğlunun hayvancılık faaliyetlerinin de gelişmesinde etkili olmuştur.

Tarım ve hayvancılıkta yaşanan gelişmeler ticari faaliyetlerin artmasını desteklemiş, bu sayede pazarlar kurulmuş ve yerleşik hayatın getirdiği büyük bir değişimle topluluk halinde yaşayan insan grupları oluşmaya başlamıştır. Bu topluluklar zamanla büyümüş ve kentleşme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Kentleşme neticesinde site devletlerinin oluşması toplumların kendilerine ait, sınırları belirli bölgelerde bu faaliyetlere devam etmelerini sağlamıştır.

Yerleşik hayatın bir neticesi olarak ortaya çıkan bu siyasi sistemler içerisinde toplumsal düzeni sağlamak adına kanun ve düzenlemeler oluşturulmuştur. Tarım, hayvancılık, ticaret gibi faaliyetlerin, hukuk sistemi içerisinde korumaya alınması gerekliliği doğmuştur.

Coğrafi konum itibari ile Anadolu, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Anadolu, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar yerleşim alanı olarak tercih edilmiş ve birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. MÖ 2. Binyıl başlarında, Asur Ticaret Kolonileri döneminde, Orta Anadolu'ya yerleşen Hititler, bu coğrafyada MÖ. 7. yüzyıla kadar siyasi faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Yaşadıkları dönemde Önasya dünyasının önemli siyasi güçlerinden birisi olmuşlardır. Hititler'in meydana getirmiş oldukları bu medeniyet, kendilerinden sonra bu bölgede yaşayan kavimlere de önemli miraslar bırakmıştır. Hititler'in başkenti Hattuşaş'ta (Boğazköy) yapılan kazılar neticesinde elde edilen çivi yazılı metinler ve arkeolojik bulgular ile komşu ülkelerin arşivlerinden elde edilen bilgiler, Hititler'in siyasi ve kültürel tarihleri hakkında önemli bilgiler vermektedirler.¹

Hitit ekonomisinin temeli, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hitit halkının büyük bir kısmı kırsal bölgelerde, çiftliklerde ya da küçük köylerde yaşamaktaydılar.² Hitit kanunlarında, toprakların büyük tımar arazilerine ayrılması,³ meyve ağaçları ve üzüm bağları ile ilgili maddelerin çokluğu, halkın çoğunluğunun çiftlik ve köylerde yaşadığı izlenimini vermektedir. Yine buna bağlı olarak, halkın büyük bir kısmının tarım faaliyetleri ile uğraştığı söylenebilir.⁴

Tarım arazileri ve hukuki statüleri ile ilgili Hititçe belgeler sınırlı sayıdadır. Fakat bu belgeler, Anadolu'da içlerinde vadi ve nehir havzalarının da bulunduğu her türlü coğrafi şartta, tarım yapıldığını düşündürmektedir. Yüksek rakımlı bölgelerde tarım yapmaya uygun arazilerin, dağ yamaçlarıyla sınırlanmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu bölgelerde toprağın kalitesi ve ıslahı için daha fazla iş gücüne ihtiyaç vardı. Bilhassa, Hititler'in kuzey bölgelerinde, arazinin farklı yapısı, verimliliği değişken, dağınık ve küçük ölçekli tarımın yapılmasına neden olmuştur. Muhtemelen nehirlerin derin çukurlar meydana getiremediği bölgelerde, sulu tarım, etkili ve kolay yapılyordu. Sulu tarım yapılan tarlalardan elde edilen ürünün, kuru tarım yapılan tarlalardan çok daha fazla olması, doğal olarak sulu tarım yapılan arazilerin ekonomik değerini

¹ Füzuran Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 84.

² Stefano De Martino, Hititler, Çeviren: Erendiz Özbayoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006, s. 87.

³ Tımar arazisi için bkz: Fatma Sevinç, "Hititler'in Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2008, sayı 17, s. 17-23.

⁴ Kınal, age, 1987, s. 163.

artırıyordu.⁵ Tarla fiyatları, Hitit kanunlarının 183. maddesine göre: “*Bir IKU sulanmış ekin alanının üç şekel gümüş bedeli vardır. Bir IKUekin alanının iki şekel gü [müş bedeli <vardır>, eğer buna bitişik bir ekin alanı <ise>, bir şekel gümüş bedeli vardır*> şeklinde düzenlenmiştir.⁶ Kanun maddesinden de anlaşıldığı üzere, sulak, yani sulanabilen tarla fiyatlarının, diğer tarla fiyatlarına göre daha pahalı olduğu görülmektedir.

Hititlerde tarım faaliyetleri, özgür insanlar tarafından gerçekleştirilirdi. Bu vatandaşların her biri kendi tarlasının sahibiydi ve devlete, yetiştirdiği ürünlerden vermek ya da iş gücü şeklinde vergi ödemekle mükellefti. Gerekli şartların yerine getirilmemesi durumunda, belirli bazı toprak parçaları, devletin ya da devlet kuruluşlarının malı olabilirdi. Bunlar saray personeli, hatta belki de özgür köylüler tarafından işlenebilirlerdi. Böylece köylüler, vergilerini ödemiş oluyorlardı. Ekilebilir ya da otlak olabilecek kıymetli araziler, krallık ailesi üyelerinin veya arazileri satın almış ya da bu kıymetli araziler, kral tarafından kendisine hediye edilmiş, statüsü yüksek kişilerin elindeydi.⁷ Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hitit ekonomisinin temelini toprağa bağlı üretim, tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Dolayısıyla üretimi destekleyecek tarım araç gereçlerinin kullanılması önem kazanıyordu. İlk çiftçilerin, avcı toplulukların gereksinim duymadığı bazı araç gereçlere ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bu araçların, ağaçları kesmek için balta, toprağı kazmak için çapa ve olgunlaşmış ekini dermek için gerekli orak olduğu düşünülmektedir.⁸ Hititçe sözlüklerde ise “*çiftlik, ağıl, ahır, domuz ahır, keçi ahır, harman yeri, odunluk, meyve bahçesi, çayır, arı kovani, tahıl ambarı, değirmen taşı, su oluğu, saban, bel, el arabası, koşum takımı*” gibi tarım ile ilgili sözcüklere rastlanmaktadır.⁹ Bu sözcükler, tarım için kullanılan araç gereçlerin ilkel topluluklardan Hititlere kadar olan değişimini göstermektedir. Kullanılan araçların çeşitliliği, ayrıca arkeolojik buluntular neticesinde ele geçirilmiş olan Hititler’e ait tarım aletleri de Hititler’in tarıma verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Hititler zamanında, halkın bir bölümü kasabalarda ve şehirlerde yaşarken, büyük bir kısmı da köylerde ikamet etmekteydiler. Hitit nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan tarım toplumu, bugün Anadolu’da olduğu gibi, yüksek bir gelir elde edemeyen kendi kendine yetebilen bir görünüm arz etmekteydi.¹⁰ Çiftçilerin büyük çoğunlukla bağımsız hareket edemediği ve devlet için bazı angarya görevleri yerine getirmek zorunda oldukları görülmektedir. Örneğin bağımsız bir çiftçinin dört gün kendi tarlasında çalışırken, dört gün de kendi tarlasına yakın bir tımar arazisinde çalıştığı görülmekteydi.¹¹

Bu çalışmada; Eski Anadolu Uygarlıklarından Hititler’in tarım ve tarım arazileri ile ilgili hukuki düzenlemelerini, günümüz modern Türk hukukunda yer alan düzenlemeler ile kıyaslayarak bu topraklarda geçmişten günümüze tarımın değişmeyen önemine vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

Hititler’in coğrafyası ve ekonomik faaliyetleri ile ilgili vermiş olduğumuz bilgilerden sonra şimdi, tarım ve tarım arazileriyle ilgili kanunları ele alabiliriz.

Tarım Arazileri ve Tarım Arazilerinin Korunması

200 madde olarak bulunmuş olan Hitit yasalar derlemesinde pek çok ceza, arazinin işletilmesi, kiraya verilmesi, koşum ve yük hayvanları tarım araç ve gereçlerinin fiyatları veya kiraya verilmesi ve tarımla ilgili suçlara yöneliktir. İki seri halinde bulunmuş olan Hitit yasalar

⁵ Jak Yakar, Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Çeviren: Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 238.

⁶ Fiorella Imparati, Hitit Yasaları, Çeviren: Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları Bölümü, Ankara 1992, s. 171.

⁷ Martino, age, 2006, 88.

⁸ W. H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev: Alaeddin Şenel, İmge kitabevi, 2015, s. 29-30.

⁹ J. G. Macqueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Arkadaş Yayınları, Ankara 2001, s. 106.

¹⁰ Macqueen, age, 2001, s. 106.

¹¹ M. D. Alparslan, Hititlerde Meslekler, Arkeo Atlas, 2011, s. 290.

derlemesinin birinci serisinin (madde 1-100) "Eğer bir adam", sözleri, ikinci serisinin ise (madde 101-200) "Eğer üzüm bağları" sözleri ile başlamış olması¹² tarım ve hayvancılığın Hitit ekonomisinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu tekrar göstermektedir.¹³

Kanunlar dışında, tarım, hayvancılık, üretim, yemekler ve beslenmeyle ilgili önemli bilgiler veren belgelerin başında, Eski Anadolu topraklarının Hititler tarafından kolonileştirilmesinde önemli rol oynayan arazi bağış belgeleri vardır.¹⁴ Hatta bunlar arasında kadastro belgelerinin de olduğu metinler bulunmaktadır. Ayrıca, bayram tasviri metinleri, büyü ve tıp ile ilgili metinler ve tarihi metinler de bu konularda bizi bilgilendirmektedir.¹⁵

Normalde sonbaharda yapılan tahıl ekimi, bu mevsimde zamanın dar olması, kar, yağmur ve soğğun aniden başlamasından dolayı günümüzde ilkbahar mevsimine de bırakılabilmektedir. Ancak Anadolu'nun pek çok bölgesi ve özellikle iç kesimlerinde yağmur çok az yağdığı için, verimin artması düşüncesi ile ekim işlerinin, sonbahar mevsiminde yapılması daha uygun görülmektedir.

Anadolu'nun iklim şartlarından dolayı, Hititler'de de araziden daha iyi verim alabilmek ve özellikle meyve ağaçlarının olgunlaşması ve büyümesini sağlamak amacıyla tarımda sulama yapıldığı tahmin edilmektedir.

Hititler, 162. maddede, tarlanın sulanmasını sağlamak maksadıyla, sulama kanalları ile ilgili hukuki düzenlemeler yapmışlardır. "Eğer bir su yolunu biri geriye çevirirse, bir şekel gümüş versin. Eğer bir su yolunu biri geriden yukarı yöneltirse, o zaman <bu şey> kuşkuludur ve eğer aşağıya <onu> alırsa, o zaman o <=su yolu?> onun <dur>."¹⁶ Türk Medeni Kanunu'na göre ise, "Üstteki arazi maliki, kendiliğinden akmakta olan bir suyu örneğin bir dereyi, ancak kendi taşınmazı için zorunlu olduğu ölçüde tutabilir. Dere önüne set yapabilir. Ancak derenin yönünü tamamen değiştiremez." Görüldüğü üzere Hitit kanunlarının 162. maddesi ile modern Türk Hukuku'ndaki sulama kanalları ile ilgili hukuki düzenlemeler benzerlik göstermektedir. Her iki hukuki sistemde de sulamanın tarım için ne kadar önemli olduğu göz önünde bulundurularak, arazi sahiplerinin mağdur olmaması yönünde hareket edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun 761. maddesinde de: "Evi, arazisi veya işletmesi için gerekli sudan yoksun olup, bunu aşırı zahmet ve gidere katlanmaksızın başka yoldan sağlayamayan taşınmaz maliki, komşusundan, onun ihtiyacından fazla olan suyu tam bir bedel karşılığında almasını sağlayacak bir irtifak kurulmasını isteyebilir. Zorunlu su irtifakının kurulmasında öncelikle kaynak sahibinin menfaati gözetilir. Durum değişirse, kurulmuş irtifak hakkının değiştirilmesi veya kaldırılması istenebilir."¹⁷ şeklinde ifade edilerek içme suyu, tarımsal amaçlı veya ticari işletmelerde kullanılacak sulama sistemi ile ilgili düzenleme yapılmıştır.

Taralaları ekerek üretim faaliyetlerine katılmak ve ekilen ürünleri korumak, Hititler için çok önemli bir faaliyetti. Eski Hitit Devleti zamanında, daha önce ekilmiş olan bir tarlaya tohum atmak bir suç sayılmakta ve atan kişi cezalandırılmakta idi.¹⁸ Hitit kanunlarının 166. maddesine göre bu ceza: "Eğer bir toprağın üzerine biri (başka) bir tohum serperse onun ensesi saban

¹² O.R, GURNEY, Hititler, Çev: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001, s. 80.

¹³ Hitit yasaları için ayrıca bkz, Sedat Alp, (1947), Hitit Kanunları Hakkında, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, sayı:5 , s. 465-482.; Sedat Erkut, (2008), Eski Çağlarda Anadolu'da Hukuk 1 (Ankara Barosu Panel Bildirileri), Öncü Basımevis, Ankara, s.59-68.

¹⁴ Sedat Erkut-Esma Reyhan, "Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler", Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Ocak 2012, sayı 1, s.80-86.

¹⁵ Ahmet Ünal, Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Mutfak Kültürü, Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s. 100-103.

¹⁶ İmparati, age, 1992, s. 153.

¹⁷ Celal Ülgen, Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Hukuku, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2013, s. 213.

¹⁸ Güngör Karauğuz, Hititler Döneminde Anadolu'da Ekmek, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 14.

üzerine koyulsun. İki koşum öküzü bağlansın. Birinin yüzü bu tarafa doğru, diğerinin yüzü o tarafa doğru çevrilsin. Adam ölsün ve öküzler ölsünler. Ve alana daha önce ekin ekmiş olan kimse, o zaman o kendisi için (onu) alsın. Eskiden böyle yapılyordu"¹⁹ şeklindedir. Daha sonra, bu cezalandırma şekli 167. madde ile, "Ve şimdi bir koyun adamın yerine çekilsin, iki koyun öküzlerin yerine çekilsin, otuz ekme, üç kap iyi cins bira versin ve yeniden arınsın ve alanı daha önce ekmiş olan kimse, o zaman o kendisi için onu biçsin" şeklinde hafifletilmiştir.²⁰ Hitit Hukuku'nda ölüm cezasına hemen hemen hiç rastlanmazken, görüldüğü üzere, 166. Kanun Maddesinde ölüm cezasından bahsedilmektedir. Hemen arkasından gelen 167. Madde ise, ölüm cezasını kaldırarak, suçlu işleyen şahıs yerine bir koyuna bu eylemin gerçekleştirilmesine karar vermiştir. Hitit kanunlarının bazı maddelerinde, cezalar ile ilgili "eskiden şöyle yapılyrdı, şimdi ise böyle yapılır", şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. 166. ve 167. maddelerde olduğu gibi bu karşılaştırmalardan kanunların yazımında eskiye göre daha insancıl bir yaklaşım sergilendiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, cezalarda indirim gidiliyor, ölüm cezaları kısıtlanıyor, bazı suçlara verilen işkence ve ölüm cezaları kaldırılıyordu.²¹

Görüldüğü üzere, Hitit Hukuku'nda ekilmiş bir tarlaya başkası tarafından yeniden tohum ekme şiddetli bir cezai müeyyideye bağlanmıştır. Aynı durum, günümüz modern hukukunda da ele alınmıştır. Bu fiil, ceza hukuku anlamında Türk Ceza Kanununun 154. maddesinde düzenlenen "Hakkı olmayan yere tecavüz" suçunu oluşturmaktadır. Türk Ceza Kanunu 154. Madde 1.fıkrasında "Bir hakka dayanmaksızın başkasına ait taşınmaz mal veya eklentilerini malikmiş gibi tamamen veya kısmen işgal eden veya sınırlarını değiştiren veya bozan veya hak sahibinin bunlardan kısmen de olsa yararlanmasına engel olan kimseye, suçtan zarar görenin şikâyeti üzerine altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin güne kadar adli para cezası verilir."²² denilmektedir. Ayrıca haksız işgal edilen taşınmazın sahibi, Türk medeni kanunu 995. maddesine göre haksız işgal tazminatı ödenmesini talep edebilir.²³ Görüldüğü üzere başkasına ait olan mala zarar vermek ve karşı tarafı zarara uğratmak, günümüz hukukunda olduğu gibi Hitit hukukunda da suç sayılmış ve kanunlarda gerekli cezai işlemler düzenlenmiştir.

Hitit kanunlarında ekin tarlaları da koruma altına almıştır. Hitit kanunları, tarlaya kasten zarar veren veya tarlayı kasten yakan kişiyi, şahsına ait iyi olan başka bir tarlayı, mal sahibine vermekle cezalandırmıştır.²⁴ Hasadın ardından yapılan harman yeri temizliğinden sonra tahminen, ekin desteleri harman yerine serilmiş ve öküzleri koşarak, bugün Anadolu'da halen kullanılmakta olan döven ile saplar çığnenerek harman işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemden sonra saplarla hububat birbirinden ayrılmıştır. Hemen arkasından rüzgârın yardımıyla, hububat ve samanın birbirinden ayrılması amacıyla, çığnenen saplar, dirgenle savrulmuştur. Arta kalan hububat da kalbur ile elenerek taşı ve toprağı birbirinden ayrıştırılmıştır. Gerçekten Hititler ile ilgili yukarıda bahsedilen bu işlemler, teknolojik gelişmelere bağlı olarak farklılıklar gösteriyor olsa da günümüzde de Anadolu'nun birçok yerinde anlatıldığı gibi yapılmaya devam etmektedir.

Yığın haline gelen hububat zahire deposuna, geriye kalan saman da samanlığa depolanmıştır. Böylece hububatın bir kısmı öğütülmek için, bir kısmı tohumluk (Anadolu'da biderlik de derler) bir kısmı yenmek ve Tanrılar için tüketilmek amacıyla ayrılmış olmalıdır. Kanunlar, hür bir kişinin depolardan buğday çalmasını yasaklamıştır.²⁵ Bu suç, kanunların 96. Maddesinde "[Eğer] <özgür> bir adam bir ambar <da> hırsızlık yaparsa [ve] ambarın [buğdayı]nı bulursa, ambarı

¹⁹ İmparati, age, 1992, s. 155-157.

²⁰ İmparati, age, 1992, s.157.

²¹ Belkıs Dinçol, "Hitit Yasaları", Hititler, Editör: Meltem Doğan Alparslan-Metin Alparslan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 522.

²² Celal Ülgen, Türk Ceza Kanunu, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2018, s 82.

²³ Ülgen, age, 2013, s. 273.

²⁴Karauğuz, age, 2006, s. 19-21.

²⁵ age, s. 23.

*buğdayla doldursun ve on iki şekel gümüş versin; ve <böylece suçu> [evinden uzaklaştırır].*²⁶ değerlendirilmiştir. Aynı suç, 97. maddede köleler için: *"Eğer bir köle bir ambar <da> hırsızlık yaparsa ve ambarın [buğdayını bulursa]a, ambarı buğdayla doldursun ve altı şekel gümüş versin; ve [böylece suçu] evinden uzaklaştırır."*²⁷ şeklinde değerlendirilmiş ve cezası tespit edilmiştir. Bu kanun maddesinden de anlaşılacağı üzere hürler ve köleler için cezalar farklı uygulanmaktadır. Hitit kanunlarında suç ve cezalar, toplumun iki farklı sınıfı olan hürler ve köleler için farklı olarak belirlenmiştir. Kölelere verilen cezalar, hür insanlara verilen cezanın yarısı kadardı. Aynı şekilde kölelere karşı işlenen suçların cezası da yarıya ya da daha aza indirilmişti.²⁸

Hititler'de, tarım alanları ve üretimi korumak için yapılan hukuki düzenlemelerin yanında, tarım faaliyetlerinde kullanılan ziraat aletlerin ve yetiştirilen ürünlerin korunması için de düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Anadolu'da özellikle makineleşmenin tam anlamıyla gerçekleşmediği zamanlardaki gibi, Hititler'de de en önemli tarım aletinin saban olduğu görülmektedir. Bu yüzden Hitit kanunları sabanı kanunlarla koruma altına almıştı. Hititler'de, sabana öküz koşulduğu, hukuki metinlerde "saban öküzü" olarak bahsedilmesinden anlaşılmaktadır. Hitit kanunlarına göre, bir saban öküzünün aylık kirası 1 yarım şekel gümüş idi. Bununla birlikte, sabanın çekilmesi için öküzün yanı sıra, atlar da kullanılmıştır.²⁹ Hitit kanunlarının 121. maddesinde saban ile ilgili bir suç ve bu suça karşılık verilen ceza şu şekilde değerlendirilmiştir: *"Eğer bir sabanı özgür bir adam çalarsa, <onun=sabanın> sahibi .....-ın üstüne onu <=hırsız> koysun ve öküzler aracılığıyla (onu?)... Eskiden böyle yapıyordun ve şimdi <suçlu> altı şekel gümüş versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır. Ve eğer bir erkek köle <ise>, üç şekel gümüş versin."*³⁰ Görüldüğü üzere saban çalmanın cezası önceleri ölüm iken, sonraları para cezasına çevrilmiştir. Ekonomisinin temeli tarıma dayalı olan ve ana geçim kaynağı tarım olan bir Hitit vatandaşı için, tarlası her şeyi, bütün malı mülkü demektir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Hitit kanunlarında ölüm cezasının çok az görülüyor olmasına rağmen, ekilmiş bir tarlaya yeniden tohum atan kişiye ölüm cezasının verildiği görülmektedir. 166. maddeye göre, bu suçu işleyen kişiye boyunduruk takılır ve bu boyunduruğa aksi istikametlerde iki öküz koşularak kişi feci bir şekilde parçalanırdı.³¹

Yapılan arkeolojik kazılarda, Hititler'in tarım faaliyetlerinde kullandıkları, bütün tarım aletleri maalesef ki bulunamamıştır. MÖ. 2. Binyıla ait yerleşim yerlerinde görülen depolama ve gıda işlenen yerler dışında, tarım aletleri ile ilgili arkeolojik belgeler, Hititçe belgelerde bahsedilen harman yeri, odunluk, ambar, değirmen taşı, yalak, saban, bel, orak, kağı ve koşum takımı gibi çiftçilikle ilgili faaliyetler, işlemler ya da aletlere karşılık gelen zengin kelime topluluğu ile örtüşmemektedir.

Tarım Arazilerinde Yapılan Sınır İhlalleri

Tahıl, Hititler için hayatı devam ettirmek adına en temel gıdalar arasında sayılmaktadır. Bu sebepten olmalı ki, tarım faaliyetlerinin korunması için, Hitit kanunları, ekili-dikili bir tarlada herhangi bir şekilde sınır ihlali yapılmasını yasaklamıştır.³² Sınır ihlallerinin gerçekleşmesi durumunda verilecek cezalar, Hitit kanunlarının 168. ve 169. maddelerinde şu şekillerde ele alınmıştır:

²⁶Imparati, age, 1992, s. 95,97.

²⁷age, s. 97.

²⁸ Dinçol, age, s. 523.

²⁹ Yakar, age, 2007, s. 238.

³⁰ Imparati, age, 1992, s. 131.

³¹ Kınal, age, 1987, 163.

³² Karauğuz,age, 2006, s. 16.

168. maddede: *Eğer bir ekin alanın sınırını biri ihlal ederse, bir aggala götürsün: ekin alanının sahibi bir gipeşşar alan kessin ve kendisi için <onu> alsın. Ve sınırı ihlal eden kimse bir koyun, on ekmek, bir kap iyi cins bira versin ve yeniden alanı arındırsın.*³³ Denilmektedir.

169. madde de ise: *Eğer bir ekin alanını biri satın alırsa ve <onun> sınırını ihlal ederse, iri bir ekmek alsın ve Güneş Tanrısı için <onu> parçalasın ve desin: 'Benim terazimi toprağa diktin': şu şekilde desin: <ey> Güneş Tanrısı, <ey> fırtına tanrısı, karşıtlık sebebi yoktur.*³⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

Günümüz modern hukukunda ise bu durum, şu şekilde ele alınmıştır. Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 995. maddesine göre ve 8.3.1950 gün ve 22/4 sayılı Yargıtay İçtihatları Birleştirme Kurulu'nda (YİBK) kabul edildiği gibi: *"İyi niyetli olmayan zilyet³⁵ geri vermekte yükümlü olduğu şeyi haksız alıkoymuş olması yüzünden hak sahibine verdiği zararlar ve elde ettiği veya elde etmeyi ihmal eylediği ürünler karşılığında tazminat ödemek zorundadır. İyi niyetli olmayan zilyet, yaptığı giderlerden ancak hak sahibi için de zorunlu olanların tazmin edilmesini isteyebilir. İyi niyetli olmayan zilyet, şeyi kime geri vereceğini bilmediği sürece ancak kusuruyla verdiği zararlardan sorumlu olur."*³⁶ denilmektedir. Çünkü haksız işgal zararı; gelir getirebilecek bir yerin haksız işgali yüzünden, mülk sahibinin, o yerden olağan bir şekilde faydalanmaması, mal varlığındaki artışı engellemektedir. Bu engelin neden olduğu mal varlığına girmeyen çoğalma, kira bedeli ya da tam gelir yoksunluğu olarak değişebilir. Buradaki tazminatın amacı, haksız işgal edilme olmaması halinde, malikin mal varlığı ne olacaksa, onun sağlanmasıdır.

Ecrimisile³⁷ hükmedilebilmesi için, taşınmaz üzerinde bina vs. bulunması şart olmayıp, taşınmazın kullanma biçiminin de önemi yoktur. O kadar ki, haksız olarak kullanılan taşınmazın, ekonomik tahsis amacı itibarıyla gelir getirmeye örgütlenmemiş olması dahi, sonuca etkili görülmemiştir.

Hitit kanunlarında olduğu gibi, günümüzde de haksız işgalin suç sayılmasının kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Hitit kanunlarının 168. ve 169. maddelerine benzer şekilde günümüz TMK'da (Türk Medeni Kanunu) haksız işgal kurumu düzenlenmiştir. Günümüz Türk Medeni Kanunu'nda, haksız işgale uğrayan taraf, karşı taraftan tazminat ve ecrimisil (kira bedeli) talep edebilmekte iken, Hitit kanunlarında bu durum karşısında uygulanan yaptırımların daha ağır olduğunu görmekteyiz.

Hitit kanunlarının 168. maddesinde gerçekleşen eylem, Türk Ceza Kanunu'nda ceza hukuku kapsamında da suç teşkil etmektedir. Bu durum, Türk Ceza Kanunu'nun 154. maddesi 1. fıkrasında *"Bir hakka dayanmaksızın başkasına ait taşınmaz mal veya eklentilerini malikmiş gibi tamamen veya kısmen işgal eden veya sınırlarını değiştiren veya bozan veya hak sahibinin bunlardan kısmen de olsa yararlanmasına engel olan kimseye, suçtan zarar görenin şikâyeti üzerine altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin güne kadar adli para cezası verilir."*³⁸ diye ifade edilmiştir.

Hitit kanunlarının 79. maddesi ise, Bir ekin alanına, tarla sahibine ait olmayan bir hayvanın girmesi durumunda bu kişinin hakları ile ilgili hukuki düzenlemeler getirmiştir. Türk Borçlar Kanunu'nda, sahihsiz bir hayvanın taşınmaza girmesi halinde, herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Sahihsiz hayvanı, mülkiyet sahibi olan kişinin sahiplenmesinde bir engel bulunmamaktadır.

³³ Imperati, age, 1992, s. 157,159.

³⁴ age, 159.

³⁵ Sahibi kendisi olsun olmasın, bir malı kullanmakta olan, uzun süre elinde bulunduran kimse.

³⁶ Ülgen, age, 2013, s. 273.

³⁷ Haksız işgal karşılığı ödenmesi gereken, bir çeşit kira bedeli.

³⁸ Ülgen, age, 2018, s. 82.

Taşınmaza, başkasına ait bir hayvanın girmesi konusu, Türk Borçlar Kanunu'nun 68. maddesinde: "*Bir kişinin hayvanı, başkasının taşınmazı üzerinde bir zarar verdiği takdirde, taşınmazın zilyedi, o hayvanı yakalayabilir, zararı giderilinceye kadar alıkoymalı; hatta durum ve koşullar haklı gösteriyorsa hayvanı diğer yollarla etkisiz hâle getirebilir. Bu durumda, taşınmazın zilyedi derhâl hayvan sahibine bilgi vermek ve sahibini bilmiyorsa, onun bulunması için gerekli girişimleri yapmak zorundadır.*"³⁹ şeklinde ifade edilerek, düzenleme yapılmıştır.

Hitit Kanunlarının 72. maddesinde "*Eğer bir öküz birinin ekin alanında ölürse, alanın sahibi iki öküz versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır.*"⁴⁰ denilmektedir. Görüldüğü üzere, Hitit kanunlarının 72. maddesine göre, bir öküz başka birisinin ekin alanında ölürse, tarla sahibi öküzü ölen kişiye iki öküz verecektir.

Hitit kanunları madde 72'de ekin alanında hayvanın ölmesi halinde arsa sahibinin kusursuz sorumluluk hali düzenlenmiştir. Türk hukukunda bu şekilde kusursuz sorumluluk hali mevcut değildir. Arsa sahibi ölüm olayında kusuru var ise, sahipli bir hayvanın öldürülmesinden sorumluluğuna gidilebilir.⁴¹

Sığırların başkalarına ait arazilere girmeleri halinde de tarla sahibi, isterse onları boyunduruğa koşma hakkına sahip olmuştur. Hitit kanunlarının 79. maddesinde "*Eğer birkaç öküz bir ekin alanına giderirse ve alanın sahibi onları bulursa, bir gün için onları boyunduruğa koşabilir. Yıldızlar geldiği anda o zaman onları sahiplerine geri itelesin.*"⁴² şeklinde ele alınan bu durum karşısında tarlanın veya arazinin sahibi öküzleri, kanuni hakkını göz önünde bulundurarak, öküzleri bir gün kullanıp uğramış olduğu zararı telafi etmeye çalışmıştır. Ayrıca, sabanın çalınması durumunda, çalan kişi, eskiden, sabanın üzerine koyulup öküzler vasıtasıyla ters yönlerde çekilmekteydi. Fakat daha sonraları bu suçun cezası, hür insanlar için altı (+48 gr), köleler için üç (+24gr) seşel gümüş şeklinde para cezasına dönüştürülmüştür.⁴³

Görüldüğü üzere, Hititler'de de günümüzde de tarım arazilerinde sınır ihlalleri gerçekleşmiş ve bunlarla ilgili hem Hititler'de hem de günümüz modern Türk hukukunda hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu hukuki düzenlemelerin yanında tarım arazilerine verilen zararlar ve gerçekleşen hırsızlık suçları ile ilgili de kanunlar yapılmıştır.

Tarım Arazileriyle İlgili Hırsızlık Suçları ve Tarım Arazilerine Zarar Verme

Hitit kanunlarında, ambarda bulunan buğdayın çalınması, diğer hırsızlık suçlarından ayrı olarak değerlendirilip ona göre ceza tespit edilmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesinde: "*Zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak amacıyla bulunduğu yerden alan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.*"⁴⁴ denilerek hırsızlık suçlarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Devamında, madde 142'de de hırsızlık suçunun nitelikli halleri düzenlenmiştir. Bina veya eklentisi içerisinde muhafaza altına alınmış eşya hakkında hırsızlık suçu da burada düzenlenmiştir.

Türk Ceza Kanunu madde 142/2-h hükmünde, kanun koyucu tarafından yapılan düzenlemeye göre: "*Herkesin girebileceği bir yerde bırakılmakla birlikte kilitlenmek suretiyle ya da bina veya eklentileri içinde muhafaza altına alınmış olan eşya hakkında hırsızlık durumunda Türk Ceza Kanunu'nda ambarda muhafaza altına alınan bir eşyanın çalınması halinde TCK 142/2-h hükmü uyarınca beş (5) yıldan on (10) yıla kadar hapis cezasına hükmolünür.*"⁴⁵ denilmiştir.

³⁹ Ülgen, age, 2013, s. 431.

⁴⁰ İmparati, age, 1992, s. 83,85.

⁴¹ Karauğuz, age, 2006, s. 17.

⁴² İmparati, age, 1992, s. 87,89.

⁴³ Karauğuz, age, 2006, s. 17,18.

⁴⁴ Ülgen, age, 2018, s. 75-77.

⁴⁵ age, s. 76,77.

Türk ceza hukukuna göre, malı çalınan kimse, suç işlenmesi nedeniyle maddi ve manevi tazminat davası açabilir. Suç, kasıtlı veya taksirli hareket sonucu hukuka aykırı bir fiil ile bir kimseye zarar verilmesidir. Bir kişiye karşı suç işlenmesi, o kişiye hem maddi zarar verir hem de kişinin manevi bütünlüğünü bozar. Böylelikle buğdayın çalınmasıyla zarara uğrayan kimse hem maddi zararı (buğdayın bedeli, kilit bedeli v.b) hem de kendisinde oluşan manevi zararı tazmin edebilir.

Samanlığın yakılması halinde ise, bu suçu işleyen kişiden, bahar mevsimi gelene kadar mağdur olan kişinin öküzlerini beslemesi ve eğer samanlığın içinde saman yoksa samanlığı yeniden imar etmesi istenmiştir.⁴⁶ Bu durum, Hitit kanunlarının 100. maddesinde şu şekilde ele alınmıştır: *"Eğer bir kulübeyi biri yakarsa, onun, yani zarar gören kişinin öküzlerini beslemeye devam etsin ve onları bahara kadar ulaştırsın; kulübeyi geri versin, eğer içeride saman yoksa o zaman <sadece> kulübeyi <yeniden> yapsın."*⁴⁷

Bir kişinin ekin alanını yakması da 106. maddeye göre çok ağır suçtur: *"Eğer bir kişinin ekin alanına başka biri ateş taşırsa ve meyveli bir ekin alanını ateşe verirse ve o alan yanarsa, o zaman kendisi için yanmış bölgeyi alsın, ama iyi bir bölgeyi, arazinin sahibine versin ve O kişi, kendisi için o alanı biçsin."*⁴⁸

101. madde'de, bir bağ ile ilgili hırsızlık suçu şu şekilde belirtilmiş ve cezası da şöyle tespit edilmiştir. *"Eğer bir bağı [ya da] bir bağ çubuğunu ya da bir ... ağacını [ya da soğanları bi]ri çalarsa, eskiden [bir bağ için bir ş]ekel gümüş, bir bağ çubuğu için bir şekel gümüş, [bir ... ağacı için bir şekel] gümüş, bir çile soğan için bir şekel gümüş [veriliyordu] ve [...]sının üzerine bir değnek vuruyorlardı; [eskiden böy]le yapılıyordu ve şimdi, eğer özgür bir adam <ise>, altı şe[kel gümüş vers]in ve eğer bir erkek köle <ise> üç şekel gümüş versin."*⁴⁹ Görüldüğü üzere, bu kanun maddesi, kişilerin maddi ve manevi varlığı üzerinde derin etkiler doğuran suç ve cezaları kaldırıp, yerine nakdi yani para cezası getirmektedir. Bu da, Hitit kanunlarının ne kadar insan odaklı olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

104. madde'de de: *"[Eğer bir bağı <ya da> bir elma ağacını <ya da>] bir dağ elmasını ya da bir ağacını biri keserse, [...] şekel gü]müş versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır."*⁵⁰ diye bağa verilen zarardan bahsedilerek, bu suç için de para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu durum, Türk Medeni Kanunu'nun ve Türk Borçlar Hukuku'nun bazı maddelerinde farklı şekillerde düzenlenmiştir. Türk Medeni Kanunu'nun 740. maddesinde: *"Komşunun arazisine taşarak zarar veren dal ve kökler, onun istemi üzerine uygun bir süre içinde kaldırılmazsa, komşu bu dal ve kökleri kesip kendi mülkiyetine geçirebilir. Ekilmiş veya üzerine yapı yapılmış arazisine dalların taşmasına katlanan komşu, bu dallarda yetişen meyvaları toplama hakkına sahip olur. Komşu ormanlar hakkında bu hükümler uygulanmaz."*⁵¹ diye ifade edilmiştir. Burada komşu araziye taşması halinde dahi ağaçlara ait dal ve kökler üzerinde tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Uyarı üzerine kaldırılmazsa bir yaptırım olarak meyveleri toplayabilme yetkisi tanınmıştır.

Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesinde ise: *"Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine"*

⁴⁶ Karauğuz, age, 2006, s. 24.

⁴⁷ İmparati, age, 1992, s. 97,99.

⁴⁸ Sedat Erkut-Esma Reyhan, "Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler", Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Ocak 2012, sayı 1, s. 82; İmparati, age, 1992, s. 123.

⁴⁹ İmparati, age, 1992, s. 119; H.A. Hoffner, "Legal and Social Institutions of Hittite Anatolia", editör Jack M. Sasson, Civilizations of The Ancient Near East, Vol. One-Two, 555-569, Hendrickson Publishers, 2006, s. 562.

⁵⁰ İmparati, age, 1992, s. 121.

⁵¹ Ülgen, age, 2013, s. 206, 207.

sahiptir. Malik, malını haksız olarak elinde bulunduran kimseye karşı istihkak davası açabileceği gibi, her türlü haksız el atmanın önlenmesini de dava edebilir."⁵² denilmektedir.

Türk Borçlar Kanunu'nun 77. ve 78. maddelerinde: "*Haklı bir sebep olmaksızın, bir başkasının malvarlığından veya emeğinden zenginleşen, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür.*"⁵³ denilmektedir. Başkasının malından haksız zenginleşmenin yaptırımı, şu anki borçlar kanununda da geri verme (aynen ya da nakden) yaptırımına tabi tutulmuştur.

Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde de: "*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür*"⁵⁴ şeklinde ele alınmıştır.

Hitit Kanunlarının 105. maddesinde, çıkan bir yangın sonucunda bağdaki meyve ağaçlarının zarar görmesi ve bu durum karşısında verilecek cezadan şu şekilde bahsedilmiştir. "[Eğer biri bir ateş] yakarsa ve (kendi) <ateşi> mey[ve] içindeki [bir bağı] içte yakalarsa, eğer bağları, elma ağaçlarını, dağ elmalarını ya da ... [ağaçlarını] yakarsa, bir ağaç için (6) altı şekel gümüş versin, ekini yeniden eksin. ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır. Ve eğer bir erkek köle <ise>, üç şekel gümüş versin."⁵⁵

Bu durum ile ilgili, Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde: "*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*"⁵⁶ ve Türk Borçlar Kanunu'nun 51. maddesinde "*Hâkim, tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirler.*" şeklinde düzenlemeler yapılmıştır. Burada ateşin ağaçlara ve meyvelere zarar vermesi durumuna ayrıca ehemmiyet verilmiş. Dolayısıyla olayın mahiyeti esas alınarak yaptırım tarzı da farklılaşmış. TBK Madde 51'e göre, günümüz yargıçıları da benzeri uygulamalar yürütmektedir.

107. maddede de bağlara verilen zarar ele alınmıştır: "*Eğer bir kişi ekilmiş bağlara koyunları salarsa, ve <bağlara> zarar verirse, eğer meyveli <iseler>, bir IKU için on şekel gümüş versin, ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır, ama eğer boş <iseler> üç şekel gümüş versin.*"⁵⁷

Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde: "*Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Hayvan bulunduran, bu zararın doğmasını engellemek için gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse sorumlu olmaz. Hayvan, bir başkası veya bir başkasına ait hayvan tarafından ürkütülmüş olursa, hayvanı bulundurandan, bu kişilere rücu hakkı saklıdır.*"⁵⁸ Görüldüğü üzere, hayvan bulunduran kimse, günümüz modern hukukunda da hayvanının verdiği zararlardan sorumlu tutulmuştur.

108. maddede ise, yine asma ağaçlarının çalınması ile ilgili bir suça değinilmiş ve bu suçun cezası belirtilmiştir: "*Eğer bağ çubuklarını çitlerle çevrili bir bağdan biri çalarsa, eğer yüz ağaç <ise>, altı şekel gümüş versin, ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır; ama eğer çitlerle çevrilmemiş bir <bağ ise> ve bazı bağ çubuklarını çalarsa, üç şekel gümüş versin.*"⁵⁹ Ayrıca bu kanun maddesi, Hititler'de özel mülkiyetin önemini göstermesi bakımından da önemlidir.

Bu olay, Türk Borçlar Kanunu'nun 51. maddesinde "*Hâkim, tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirler.*"⁶⁰ şeklinde değerlendirilmiştir. Burada ifade edildiği üzere, günümüz tazminat hukukunda da somut olayın

⁵² age, 2013, s. 189.

⁵³ age, 2013, s. 367.

⁵⁴ age, 2013, s. 359.

⁵⁵ İmparati, age, 1992, s. 121,123.

⁵⁶ Ülgen, age, 2013, s. 359.

⁵⁷ İmparati, age, 1992, s. 123-125.

⁵⁸ Ülgen, age, 2013, s. 363.

⁵⁹ İmparati, age, 1992, s.125.

⁶⁰ Ülgen, age, 2013, s. 359.

değişken etmenleri tazmin tarzını ve miktarını etkilemektedir. Kusurun ağırlığına göre günümüzde de artırım ve azaltım yapılmaktadır. Buradaki çit mevzuu daha korunaklı bir alana girip hırsızlık yapmak bakımından kusuru ağırlaştırmaktadır. Bu yüzden tazminat oranını da arttırmaktadır.

Yine aynı şekilde, Türk Ceza Kanunu'nun 141.-147.⁶¹ maddelerinde hırsızlık hükümleri değerlendirilmiştir. Bu maddelerden anlaşıldığına göre, kilitlenmek suretiyle ya da bina veya eklentileri içinde muhafaza altına alınmış eşya hakkında hırsızlık... artırım nedenidir... Özel beceriyle hırsızlık da yine artırım nedenidir. Kusurun arttığı düşünülen spesifik durumlarda da, tıpkı Hitit kanunlarında yer alan çitli yerdeki hırsızlık filindeki gibi daha ağır cezalar öngörülmüştür.

109. madde ise: " *Eğer bir fidanlıktan meyve ağaçlarını biri bir tarafa koyarsa <=el koyarsa>, eğer yüz ağaç <ise>, altı şekel gümüş versin.*"⁶² şeklinde suç ve cezası belirtilmiştir. Bu durum da yine Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesinde: " *Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Malik, malını haksız olarak elinde bulunduran kimseye karşı istihkak davası açabileceği gibi, her türlü haksız el atmanın önlenmesini de dava edebilir.*"⁶³ şeklinde değerlendirilmiştir.

113. maddede de, "[Eğer ...] bir bağı biri keserse kesilmiş [bağı]o alsın ve iyi bir bağı bağın [sahibi]ne versin ve bu kendisi için onu kesmeye devam etsin, [ta k]i onun bağı <=kendi bağı> yeniden doğrulsun, [... a]lsın. [... a]lsın."⁶⁴ bağa verilen zarar ve bu suçtan dolayı verilecek ceza belirtilmiştir.

Tarım Arazilerini Satın Alma ve Kiralama İşlemleri

Hitit kanunlarında, tarım ve arazi mülkiyetiyle ilgili konularla birlikte, satın alma ve kiralama işleri ile ilgili düzenlemelere de yer verilmektedir. Bu kanun maddelerinde hayvanlar, üretim faaliyetleri ve tarım aletlerinin kiraya verilmesi ile ilgili konular ele alınmıştır. Kanunlarda, hayvanların ve tarım aletlerinin kira ücretleri, sistematik bir biçimde düzenlenmiştir.⁶⁵

Hitit kanunları, çift sığırlarının kiralama bedelini 151. madde şu şekilde belirlemiştir: " *Eğer bir saban öküzünü biri kiralarsa, bir ay için bir şekel [gümüş versin; eğer bir ineği] biri kiralarsa, bir ay için yarım şekel gü[müş versin]*"⁶⁶. Ayrıca kanunlar, çift sürmek amacıyla kiralanan sığırların çalınmasını yasaklamıştır. Bu durum Hitit kanunlarının 57. maddesinde şöyle belirtilmiş ve cezası tespit edilmiştir: " *Eğer cins bir öküzü birisi çalarsa-eğer bir süttten kesilmiş öküz ise, cins bir öküz değildir, eğer bir yaşında bir öküz ise, cins bir öküz değildir, eğer iki yaşında bir öküz ise o cins bir öküzdür, eskiden otuz öküz veriliyordu ve şimdi on beş öküz versin: beşi iki yaşında, beşi bir yaşında, beş süttten kesilmiş öküz versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır.*"⁶⁷

Günümüz modern hukukuna baktığımızda ise, 12 Ekim 2004 tarihli 25611 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) hayvanların suçun konusu bakımından değerlendirildiği ilk suç tipi, hırsızlık suçunun nitelikli halinin düzenlendiği 142. maddedir. Zira TCK. m. 142/2-(g)'ye göre hırsızlık suçunun " *büyük veya küçük baş hayvan hakkında*" işlenmesi hâlinde, " *beş yıldan on yıla kadar hapis cezasına*" hükmolunacağı ifade edilmiştir.

⁶¹ age, s. 75-78.

⁶² İmparati, age, 1992, s.125.

⁶³ Ülgen, age, 2013, s. 189.

⁶⁴ İmparati, age, 1992, s.128,129.

⁶⁵ İlknur Taş, "Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008, s. 76.

⁶⁶ İmparati, age, 1992, s.147.

⁶⁷ age, s. 77.

Söz konusu düzenleme ile gelir amaçlı üretilen ve kullanılan, ekonomik değere sahip hayvanlar, taşınır eşya kapsamında değerlendirilmiş, hayvanların hakları değil, bireyin mülkiyet ve/veya zilyetlik hakkı korunmuştur. Böylece Türk Ceza Kanunu'nun söz konusu maddesi kapsamında hayvanların, bireylerin malvarlığı haklarına dahil olduğu sonucu çıkarılmıştır. Buradan hırsızlık suçunun konusunun sahipsiz bir hayvan olamayacağı sonucu çıkarılmaktadır. Öte yandan ilgili nitelikli hal, yalnızca sahipli olan sığır ve manda gibi büyük baş hayvanlar ile koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar hakkında uygulanabilmekte olup sahipli olsa bile tavuk, ördek, kaz, köpek veya kedi gibi hayvanlar hakkında işlenen hırsızlık suçlarında bu nitelikli halin uygulanabilmesi mümkün görülmemektedir.⁶⁸

Hayvanların kiralanmasıyla ilgili hususlar, bugünkü hukuk sistemimizde şu şekilde ele alınmıştır. Türk Borçlar Kanununun 376. maddesinde, "*Tarımsal bir taşınmazın kirasıyla bağlantılı olmayan geviş getirici hayvanların kirasında, aksine anlaşma veya yerel âdet yoksa, kiralanan hayvanların kira süresi içindeki bütün ürünleri kiracının olur.*

Kiracı, kiralanan hayvanları beslemek, onlara iyi bakmak ve kiraya verene para veya hayvanlardan elde ettiği ürünün belli bir payını ödemekle yükümlüdür."⁶⁹ Görüldüğü üzere, dolaylı da olsa hayvanların korunduğu görülmektedir. Burada bahsedilen korumanın dolaylı yönden ifade edilmesinin nedeni, hayvanların yaşam haklarının korunmasından önce hayvanı kiralayanın hayvan üzerinde sahip olduğu malvarlıksal hakların korunmasının olduğu, 377. maddenin ilk fıkrasında yer alan "*Aksine anlaşma veya yerel âdet yoksa kiracı, kiralanan hayvanların uğradığı bir zarardan, bu zararın, korumada dikkat ve özen gösterildiği hâlde meydana gelmiş olduğunu ispat etmedikçe sorumludur*" ifadesinden çıkarılabilir.⁷⁰

Hitit kanunların 152. maddesinde bir hayvanın kiralanması şu şekilde anlatılmıştır: "*Eğer bir atı, bir katırı <ya da> bir eşeği biri kiralar[sa, bir ay için bir şekel gümüş versin.*"⁷¹ Hitit kanunlarında 152. maddesinde hayvanın türüne göre bedel farklı hükmedilmiştir. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 26. maddesinde "Taraflar bir sözleşmenin içeriğini, kanunda öngörülen sınırlar içinde, özgürce belirleyebilirler."⁷² Şeklinde sözleşme serbestisi bulunmasından dolayı, ödenecek bedel, Hitit kanunlarındaki gibi tespit edilmemiştir. Taraflar, bedeli istediği gibi belirleyebilmektedir.

157. maddede ise bir tarım aletinin kiralanması ile ilgili düzenleme yapılmıştır: "*Eğer bir mina ağırlığında bir bronz balta <ise>, bir ay için, kira bedeli bir şekel gümüş <tür>. Eğer yarım mina ağırlıktaki bir balta <ise> bir ay için yarım şekel gümüş kira ücreti <ödenir> Eğer bir mina ağırlığında bir..... <ise> bir ay için kira bedeli yarım şekel gümüş <tür>."⁷³ Tarım aletinin kiralanması Hitit kanunlarında özel olarak düzenlenmiştir. Türk Borçlar Kanunu'nun 299. maddesinde: "*Kira sözleşmesi, kiraya verenin bir şeyin kullanılmasını veya kullanmayla birlikte ondan yararlanılmasını kiracıya bırakmayı, kiracının da buna karşılık kararlaştırılan kira bedelini ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.*"⁷⁴ İfadeleriyle kira sözleşmesi düzenlenmiştir. Türk Borçlar Kanunu madde 313'te "*Kiracı, kira bedelini ödemekle yükümlüdür.*" Madde 314'te ise "*Kiracı, aksine sözleşme ve yerel âdet olmadıkça, kira bedelini ve gerekiyorsa yan giderleri, her ayın sonunda ve en geç kira süresinin bitiminde ödemekle yükümlüdür.*"⁷⁵ şeklinde ifade*

⁶⁸ Onur Akbulut-Nesrin Çobanoğlu, "Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020/1, sayı 36, s. 21.

⁶⁹ Ülgen, age, 2013, s. 449.

⁷⁰ Akbulut-Çobanoğlu, age, 2020, s. 26, 27.

⁷¹ İmparati, age, 1992, s.147.

⁷² Ülgen, age, 2013, s. 353.

⁷³ İmparati, age, 1992, s.147, 149.

⁷⁴ Ülgen, age, 2013, s. 428.

⁷⁵ age, s. 431.

edilmiştir. Görüldüğü üzere, Hitit kanunlarında kira bedeli, taraflara bırakılmamış, kanunda düzenlenmiştir. Türk Borçlar Kanunu'nda sözleşme serbestisi bulunması sebebiyle, ödenecek bedel, Hitit kanunlarındaki gibi düzenlenmemiş olup, taraflar, bedeli özgürce belirleyebilir.

Hitit kanunlarının 78. maddesinde ise, *"Eğer bir öküzü biri kiralarsa ve onun üzerine bir ... ya da bir ... koyarsa <ve> onun sahibi onu ortaya çıkarırsa, bir PARİSU buğday versin."*⁷⁶denilmektedir. Burada, saban öküzünün kullanımı ve kiralanması ile ilgili şartlar belirlenmiştir.

Türk Borçlar Kanununun 377. maddesinde, bu durum şu şekilde değerlendirilmiştir: *"Aksine anlaşma veya yerel âdet yoksa kiracı, kiralanan hayvanların uğradığı bir zarardan, bu zararın, korumada dikkat ve özen gösterildiği hâlde meydana gelmiş olduğunu ispat etmedikçe sorumludur. Kiracı gerekli dikkat ve özeni gösterdiğini ispat etmesi halinde sorumluluktan kurtulmaktadır. TBK'da zarar görülmesi halinde tazminat miktarı Hitit kanunlarında olduğu gibi belirtilmemiştir. Kiraya verenin zararı ne kadar ise tazminat miktarı o kadardır."*⁷⁷

Ayrıca, Hitit kanunlarının 53. maddesinde, mal paylaşımı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. *"Eğer bir zanaatçı ve onun hissedarı birlikte bulunuyorlarsa, aralarında düşman oldukları ve evlerini bölüştikleri zaman, eğer onların ekin alanlarında on kişi <varsa>, yedi kişiyi zanaatçı alsın ve üç kişiyi onun 'hissedar'ı alsın; ekin alanlarında öküzleri <ve> koyunları aynı şekilde bölsünler. Eğer kralın bir armağanını bir <tanıtma belgesinin> levhasıyla biri elinde tutarsa ve şayet eski bir ekin alanını bölüşürlerse, o zaman armağanın iki bölümünü zanaatçı alsın ve bir bölümünü onun 'hissedar'ı alsın."*⁷⁸

Türk Medeni Kanunu madde 698/I'de paydaşlardan her biri malın paylaşılmasını isteyebilir. Hitit kanunlarında var olan ortaklardan zanaatçı olana daha yüksek pay ve köle verilmesi gibi haklar günümüz Türk modern hukukunda bulunmamaktadır. Hissedarlar eşit haklara sahiptir.⁷⁹

Tarım İşçileri

Hitit kanunlarında, mevsimlik işçilerin sosyal statüleri hakkında net bir şekilde bilgi verilmemesine rağmen, kiralık kadın ve erkek işçilerin, Hititli tebaanın hem özgür hem de köle kesiminden olabileceği anlaşılmaktadır. Köle olan işçiler, efendileri tarafından kiralanıyor olabilir. ⁸⁰ Mevsimlik işçilerle ilgili düzenleme, Hitit kanunlarının 158. maddesinde şu şekilde yapılmıştır: *"Eğer bir adam ücret karşılığında işe girse, ekin demetleri bağlanır, nakil arabaları <üstüne onları> alır, saman evi <ne> <=ambara> <onları> kapatır, harman için yer temizlenir, [(üç)] ay için onun ücreti otuz PA buğday <dır>. Eğer bir kadın ürün kaldırma için/sırasında ücret karşılığında işe alınır, iki ay için <işveren> on iki PA buğday versin"*⁸¹ Kanun maddesinden anlaşıldığına göre, yılın belirli bir dönemine ve işin gerektirdiklerine göre, farklı ücret ve ödeme şekilleri vardı⁸²

Bu kanun maddesi incelendiğinde ayrıca, Hitit Kanunlarında kadın ve erkek işçiler için, yaptıkları iş karşılığında farklı ücret ödenmesinin kararlaştırılmış olması dikkat çekmektedir. Bu durumun günümüz modern hukukuna yansımaları değerlendirildiğinde ise, 4857 sayılı iş kanunu madde 5'teki *"İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. ... Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet*

⁷⁶ Imparati, age, 1992, s.83, 85.

⁷⁷ Ülgen, age, 2013, s. 450.

⁷⁸ Imparati, age, 1992, s.71,73.

⁷⁹ Ülgen, age, 2013, s. 194

⁸⁰ Yakar, age, 2007, s. 240.

⁸¹ Imparati, age,1992, s.59; Hoffner, age, 2006, s. 560

⁸² Taş, age, 2008 s.77.

nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılamaz.”⁸³ hükmü gereğince, cinsiyet ayrımı nedeniyle farklı bir ücret verilmesinin yasaklanmış olduğu görülmektedir.

Hitit kanunlarında tarımda işgücü olarak mevsimlik işçilerin yanında mahkumlarla ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Hitit kanunlarının 48. maddesinde "Bir 'mahpus' luzzi'yi ifa etsin ve bir 'mahpus' ile ticaret hiç kimse yapmasın, oğlunu, ekin alanını, bağıını hiç kimse satın almasın. [Ki]m (kendisi için) bir 'mahpus'la ticaret yaparsa, o zaman o ticaretten [vazgeç]sin; 'mahpus' ticarete koyduğunu o zaman geri als[ın]"⁸⁴ denilmektedir.

48. maddede, mahkumların ticaret yapmaları yasaklanarak tarım işi ile uğraşmalarına karar verilmiştir. Böylelikle, bazı vatandaşların tarım dışında başka işlerle uğraşmasının önüne geçmek istenilmiştir.

Günümüz modern hukukunda da Ceza mahkûmiyetinin önemli sonuçlarından biri, kişiyi maruz bıraktığı kısıtlılık hâlidir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 407. maddesine göre, bir yıl veya daha fazla süreli bir hapis cezasına mahkûm edilmiş olan her ergin kısıtlanır. Kısıtlama; ergin olan ve velayet altında bulunmayan bir kişinin fiil ehliyetinin, kanunda yer alan sebeplere dayalı olarak, mahkeme kararıyla sınırlandırılmasıdır. Kısıtlama kararı tam ehliyetli kişinin ehliyetini sınırlandırır ve onu sınırlı ehliyetsiz hâle getirir. Bir yıl veya daha uzun süreli bir hapis cezasına mahkûm edilmiş olan erginlerin kısıtlanmalarının temelinde, onları ceza infaz kurumlarında buldukları sırada denetim altında tutmak ve yine bu sırada onların maddi ve manevi çıkarlarını korumak gayeleri yatmaktadır. Kısıtlama kararının kişiyi "sınırlı ehliyetsiz" statüsüne koyması demek, kişinin kendisini borç altına sokan işlemleri ancak yasal temsilcisinin izni ve onayı ile yapabilecek hâle gelmesi demektir. Özgürlüğü bağlayıcı ceza almış bir kişi açısından bu kurumun faydası, kişinin kendisine vasi atanmış olması sebebiyle bir yasal temsilciye kavuşmasıdır.⁸⁵

Tarım ve Tarım Arazisi ile İlgili Türk Modern Hukukunda Yer Almayan Hükümler

Hitit idari sisteminde topluma üç farklı sorumluluk yüklemiştir. Bu görevlerden ilki, askerlik hizmetiydi. Eli silah tutan her erkek bu görevi yapmak zorundaydı. Diğer sorumluluklar ise, şahhan (tumar) ve luzzi (angarya) hizmetleriydi. Şahhan, yani Tumar sistemi, sahip olunan araziye karşılık devlete sunulan bir çeşit vergi (hizmetine karşılık alınan vergi), luzzi ise, yolların ve askeri tesislerin bakımı, resmi yapıların ve tapınakların restorasyonu gibi, "çalışma mükellefiyeti" ve "angarya" olarak tanımlanmıştır. Hitit kanunlarında da tumar arazileri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Hititler'de tumar arazisi sistemine İlku adı verilmekteydi. Babil kralı Hammurabi tarafından uygulanan İlku sistemi, Hititler'de daha da geliştirilmiştir. İlku (tumar) arazileri sahipleri, bu arazileri satma ya da miras bırakma hakkına sahip değildir.⁸⁶ Hitit kanunlarının 39. maddesinde "Eğer bir kimse [bir başka] sının ekin alanlarını alırsa, şahhan'ı [yerine getir]meye [devam etsin], ama eğer [ekin alanlarını] ihmal ederse, [o zaman] ekin alanlarını [bir başka]sı alsın, o [onları] satmasın." denilmektedir.⁸⁷

Burada bir kişinin kendisine ait olmayan arazisi ele alınmıştır. Şahsın tumar arazisini ekmemesi durumunda devlet, bu araziye başka bir şahsa verebilmektedir. Bu kanun maddesi ile devlet, kendisine ait olan araziye (şahhan'ı) koruma altına almış, onun satışını yasaklamış ve tüm kullanım haklarının kendisinde kalmasını sağlamıştır.

⁸³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>, 10.01.2021.

⁸⁴ İmparati, age, 1992, s. 59.

⁸⁵ N. B. Özgenç, Türk Hukukunda Özgürlüğü Bağlayıcı Bir Cezaya Mahkûmiyetin Sonucu Olarak Kişinin Kısıtlanması, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2020, 2, 653,666.

⁸⁶ U.C. Tutkaoğlu, Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu Kanunlarının Etkileşimi ve Mukayesesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 79.

⁸⁷ İmparati, age, 1992, s. 59.

Hitit kanunlarının 40. maddesinde ise Tımar arazileri ile ilgili "Eğer bir za [naatçı kay] bolursa <ve> bir IL.KI adamı <ona> ortak olmuş <ise> ve IL.KI adamı derse: 'Bu benim zanaat hakkım <dır>, ama bu benim şahhan <ımdır>; o zaman zanaatçının ekin alanlarını mühür altında elde eder ve zanaatçı hakkını elinde tutar ve şahhan'ı ifaya dev[am] eder. [Ama] eğer zanaatçı hakkını reddederse o zaman zanaatçının ekin alanlarını boş ilan eder[ler].ve kent adamları onları işlerler. Eğer kral bir sivil tutsak verirse, o zaman ona ekin alanları tahsis edilir ve o zanaatçı olur"⁸⁸ şeklinde ifade geçmektedir.

Bu kanun maddesinden anlaşıldığına göre, Tımar arazilerinin durumu kanunlarla güvence altına alınmıştır. Bu kanun maddeleri çerçevesinde bu araziler boş bırakılmayıp, sürekli işletilmeye çalışılmıştır.

Hitit kanunlarının 41. maddesinde de "Eğer bir IL.KI adamı kaybolursa ve <bu> IL.KI adamı <bir zanaatçıyla> ortak <ise> ve zanaatçı derse: 'Bu benim zanaatçı hakkım <dır>, ama bu benim şahhan<ımdır>; o zaman IL.KI adamının ekin alanlarını mühür altında alır ve zanaatçı hakkını elinde tutar ve şahhan'ı ifaya devam eder. Şayet şahhan'ı reddederse, o zaman IL.KI adamının ekin alanlarını saray için alırlar ve şahhan biter"⁸⁹ denilmektedir.

Bu kanun maddesi ise, 40. maddenin devamı şeklindedir. Buna göre, tımar arazisi ortaklarından birisinin kaybolması halinde, tımar arazisi ve bu arazide yetişen ürünler, devlete kalmaktadır.

Yine Hititler'e ait bir başka kanun maddesi olan madde 46'da da "Eğer bir kentte biri bazı ekin alanlarını şahhan yükümü altında armağan olarak elinde tutarsa, eğer ona bir bütün ekin alanı verilmiş <ise>, luzzi'yi ifa etsin, eğer ona az ekin alanı verilmiş <ise>, luzzi'yi ifa etmesin, ama babasının evinde yerine getirilsin. Eğer armağan beyinin ekin alanları zanaatçı hakkı olarak bir kenara konursa ya da kent insanları bir ekin alanı verirlerse, o zaman luzzi'yi ifa etsin"⁹⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

46. maddede kralın istediği bir kişiye hediye olarak verdiği tımar arazisi ele alınmıştır. Tımar arazisinin verimli ve büyük olması durumunda hediye edilen kişi, tımar arazisinden dolayı ortaya çıkan sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Tımar toprakları küçük ve verimsiz ise, tımar ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmek zorunda değildir. Fakat, hediye edilen bölge yerine, kent insanları tarafından başka bir tımar arazisi kişiye verilirse, sorumluluklarını yerine getirmekle mükelleftir.

Yukarıda bahsedilen Hitit kanunlarının 39., 40., 41. ve 46. maddelerinin günümüz Türk Modern Hukuku'nda uygulama alanı bulunmamaktadır.

Hitit Kanunlarında Bahsedilen Tarım Ürünleri

Hititler'de daha çok, tahıl, sebze, meyve gibi ürünler yetiştirilirken, zeytinyağı ve şarap üretiminde kullanılan ürünlerin yetiştirildiği de görülmüştür. Hayvancılık ise; koyun, keçi, sığır ve domuz yetiştiriciliği ile süt ve peynir üretiminden ibarettir.⁹¹

Tahıl ürünleri içinde ilk sırayı buğday ve arpa almaktadır. Tahıl üretiminin bir yansıması olarak ekmeğin temel gıda malzemelerinden birisi olduğu söylenebilir. Hititlerde pek çok ekmeğin çeşidinin yapıldığı Hititçe belgelerden öğrenilmektedir.⁹² Hattuşaş'ta, bir yılda üretilen tahılın yarısından fazlası depolanmaktadır. Yapılan kazılarda, tahıl depolarındaki, bu tahılların

⁸⁸ Imperati, age, 1992, s. 59

⁸⁹ age, s. 59

⁹⁰ age, s. 59

⁹¹ Martino, age, s. 88

⁹² Recep Yıldırım, Eskiçağ'da Anadolu, Meram Yayıncılık, İzmir 1996, s. 74; J. G. Macqueen, age, 2001, s. 106; Karauğuz, age, 2006

kalıntılarında çok miktarda bulunmuştur.⁹³ Tüm tarım ürünleri için, toplumsal ihtiyaca göre, devlet yöneticileri tarafından belirlenmiş belli bir fiyat listesi vardır. Halkın temel geçim kaynağı olan buğdayın fiyatı, diğer ürünlerin fiyatları ile karşılaştırıldığında, biraz daha ekonomiktir ve halkın alım gücüne daha uygundur.⁹⁴

Hitit çiftçilerinin, özellikle arpa, çavdar ve buğday yetiştirdikleri, Hititçe metinlerde bu hububat isimlerinden bahsedilmesinden anlaşılırken, arkeolojik kazılarda da bu tür hububat bakiyeleri ile karşılaştığı görülmektedir. Bunlardan özellikle arpa ekimi başta gelmektedir.⁹⁵ İklim şartları açısından bakıldığında, yıllık yağışın zaman zaman 300 mm altına düştüğü, Anadolu'nun çoğu yarı kurak bölgesinde, arpanın çok daha kolay yetişmesi ve buğdaya göre daha çok verim alınması nedeniyle bu durum, normal olarak karşılanmaktadır. Bu ürünlere ilaveten, bu dönemde az miktarda çavdar da üretilmiştir. Geleneksel olarak çok miktarlarda arpa üretimi yapan diğer Yakın Doğu halkları gibi Hititler de arpa yetiştirmiş ve sadece arpayı ekmek olarak tüketmemiş, serinletici bir içecek olan bira üretiminde de kullanmışlardır.⁹⁶ Halkın temel gıdasını oluşturan ekmek ile bira, dini törenlerde de en önemli ikramlar arasında yer almaktadır. Hititler'e ait bir silindir üzerindeki ziyafet sahnesinde, biranın buğday saplarıyla emilerek içildiği görülmektedir. Hitit asker yemini metninin lanetleme kısmında: "*Tarlasından buğdayı ve arpası gelsesin*" sözleri, bu ürünlerin ekimlerinin diğer ürünlere göre daha çok yapıldığını ve bunların üretimine önem verildiğini göstermektedir.⁹⁷

Tarla tarımı ile birlikte, Hititlerde bağcılık ve meyvecilik faaliyetleri de oldukça ileri durumdaydı. Hitit kanunlarının iki seriden meydana geldiğini daha önce belirtmiştik. İkinci serinin "*Eğer üzüm bağları*" ifadeleri ile başlaması da Hititler'de bağcılık ve meyvecilik faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Hitit kanunlarında, bağ ve üzüm ile ilgili faaliyetlerden şu şekilde bahsedilmektedir:

Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan Hititler, daha önce bahsedilen kanun maddelerinden de anlaşılacağı üzere, bağ, bağcılık faaliyetleri ve meyve üretimi ile çok yakından ilgilenmişlerdir. Bu nedenle, Hititler'in en çok yetiştirdikleri ürünlerden birisi de üzüm olmuştur. Bu durum bize aynı zamanda, üzümün ve şarabın ana vatanının Anadolu olduğunu ve buradan dünyaya yayıldığını göstermektedir.⁹⁸ Üzümden şarap ürettiklerini, Hititçe metinlerde, içki kurbanı olarak tanrılara şarap sunulmasından da biliyoruz.⁹⁹ Üzüm ve Asma, Hititçe metinlerde ^{GİS}GESTİN şeklinde geçmektedir. Bu ifade şarap anlamında da kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Bağ ve şarap isimlerinin kökeninin Anadolu'da bulunduğu ve Eski Önasya dil hazinesine ait olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰¹

Meyve ağaçları içerisinde daha çok incir ağacı ve elma ağacından bahsedilse de bugün Anadolu'da yetişen her cins meyvenin, Hititler zamanında da yetiştirilmemesi için bir sebep bulunmamaktadır. Nitekim zeytin ağacı, ılgın ve sedir ağacından da Hititçe belgelerde bahsedilmektedir.¹⁰² Ayrıca kayısı, kızılcık ve nar da meyvecilikte önemli bir yere sahip olan belli başlı ürünler arasında sayılmaktadır. Özellikle Hitit kanununda asma, elma, kayısı ve kızılcıkla

⁹³ Mahfi Eğilmez, Hitit Ekonomisi, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005, s. 23

⁹⁴ Esmâ Reyhan, "Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler", Tarih Araştırmaları Dergisi, 2010, sayı 47, s.66

⁹⁵ Kinal, age, 1987, s. 163.

⁹⁶ Yakar, age, 2007, s. 239.

⁹⁷ Hayri Ertem, "Çivi Yazılı Metinlere Göre Hititlerde Tarla Tarımı", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1972, s. 87.

⁹⁸ M. Şemseddin Günaltay, Yakın Şark II Anadolu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1946, s.164

⁹⁹ Kinal, age, 1987, s. 164.

¹⁰⁰ Hayri Ertem, Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 58,59.

¹⁰¹ Afet İnan, "Etilerde Ekonomi Hayatı", *Bellekten*, 1939, C. III, s. 427.

¹⁰² Kinal, age, 1987, s. 164.

İlgili çeşitli suç ve cezaların bulunması, bu meyvelerin Hitit ekonomisindeki önemini gözler önüne sermektedir.¹⁰³

Hitit ekonomisinde zeytin yağı ve şarap üretiminin oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bağlar ve zeytin ağaçları, daha çok taşlı topraklarda, tahıl ya da sebze üretimine çok uygun olmayan dağ ve tepe yamaçlarında yer alıyordu. Akdeniz ikliminin etkisine açık olan Kapadokya, Galatya, Kilikya'nın iç kesimlerindeki yerler, bağ ve zeytin ağaçları için oldukça uygun bölgelerdi. Kizzuvatna'da 300 zeytin ağacı ve iki bağın yer aldığı 30 IKU'luk bir tarladan bahseden bir Hitit metni de bunu doğrulamaktadır.¹⁰⁴

Bağcılık, normalde tarım ve hayvancılık yaparak geçimini sağlayan halk için, önemli bir tarım faaliyetidir. İnsanların sosyal ve ekonomik hayatları üzerinde önemli bir yere sahip olan bağcılığın, Anadolu'da bir kültür unsuru haline geldiği çivi yazılı metinlerden anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Bağcılık, daha Eski Hitit Döneminde oldukça gelişmişti. Yerli talebin çok daha üstünde yer alan büyük miktarlarda şarap, dini ritüellerin yapıldığı tapınaklarca tüketilmiştir. Hitit kanunlarının 183. ve 185. maddeleri, bağların çok pahalı olduğunu ve on üç kaliteli tarlaya eş değerde olduklarını işaret etmektedir.¹⁰⁶ 183. madde: "*üç PA kızıl buğdayın bir şekel gümüş, dört P[A ... şekel gümüş], bir PA şarabın yarım şekel gümüş, <bir> PA[-ın .... şekel gümüş], bir IKU sulanmış ekin alanının (?) üç [şekel gümüş bedeli <vardır>?]. bir IKU... ekin alanının iki şekel gü[müş bedeli <vardır>, eğer buna bitişik bir ekin alanı <ise>, bir şekel gü[müş bedeli vardır].*"

185. madde: "*Bir IKU bağın bedeli bir mina gümüş <tür>. Yetişkin boğanın derisinin bir şekel gümüş, beş süten kesilmiş sığır derisinin bir şekel gümüş, on dana derisinin bir şekel gümüş, bol kılı koyun derisinin bir şekel gümüş, kırkılmış on koyun derisinin bir şekel gümüş, dört dişi keçi derisinin bir şekel gümüş, kırkılmış on beş dişi keçi derisinin bir şekel gümüş, yirmi kuzu derisinin bir şekel gümüş, yirmi oğlak derisinin bir şekel gümüş <bedeli vardır>. Yetişkin iki öküzün etini satın alan kimse bir koyun versin.*"¹⁰⁷

Görüldüğü üzere, Hititler devri Anadolu'sunda ekonomik hayatın temel kaynaklarından birisinin de bağcılık olduğu kanun paragraflarından anlaşılmaktadır. Bu paragraflarda bağın çevresinin çitle çevrili oluşu, içinde bulunan asmanın çalınması, yakılması ve kesilmesi gibi bir zarara uğraması halinde ağır para cezalarının verilmesi, I IKU'luk bir bağın fiyatının diğer arazilere oranla daha pahalı olması, ayrıca bir dua metni ile bir ritüel metninde büyümesi temenni edilen hayvanların yanı sıra asmanın da söz konusu edilmesi, bitkinin, özellikle ürünü olan üzümün ve şarabın kültürde ve günlük hayatta ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁰⁸

Önemli besin kaynakları olmalarının yanı sıra Hititler'de zeytin ve zeytinyağı, lamba ve meşalelerin yakılması amacıyla da bol miktarda kullanılıyordu. Ayrıca, zeytinyağı ritüellerinde insanların, atların ve kült değeri olan nesnelere ve tanrılara sunulan tören ekmeklerinin yağlanması için kullanılıyordu. Zeytinyağı ve saf zeytinyağı üretimi, devlet tarafından teşvik ediliyordu. Hititler zamanındaki yağ çıkarma yöntemlerinin, bugün bazı geleneksel toplulukların halen uyguladığı yöntemlerden çok farklı olmadığı düşünülmektedir. Yeşil zeytinler, bir taş yalak içinde kırılarak ve hasır süzgeçlere alınıp özü, iri taş parçalarıyla ezilerek yağ haline getirilmiştir. İlk çıkartılan yağ (pittalwan) saf kalitededir.¹⁰⁹

¹⁰³ Ertem, age, 1987, s. 172.

¹⁰⁴ Yakar, age, 2007, s. 241.

¹⁰⁵ Esmâ, Öz, Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 29

¹⁰⁶ Yakar, age, 2007, s. 240,241.

¹⁰⁷ İmparati, age, 1992, s. 171.

¹⁰⁸ Ertem, age, 1987, s. 58.

¹⁰⁹ Yakar, age, 2007, s. 241.

Hititçe metinlerde çok çeşitli meyve ve kuruyemiş türlerinden bahsedilmekle birlikte, bunların yetiştirilmesi konusunda fazla bir şey bilinmemektedir. Hititçe belgeler, meyve ağaçlarının sulandığından bahsetmektedir. Çiftçilerin yetiştirdiği bahar/yaz aylarında olgunlaşan meyveler arasında ayrıca erik ve muşmula da bulunmaktadır. Meyve ağaçları ve sebzeler, evlerin hemen yanındaki bahçe ve arazilerde yetişiyor, ancak bazen meyve ağaçları bağlar içine de dikiliyordu. Hurma gibi belli meyveler de herhalde güneydoğudaki Hurri bölgesinden getirtiliyordu.¹¹⁰

Hititler Dönemi Anadolu'sunda yetiştirilen ürünlere ek olarak, yağının çıkarılması için de ekilen susam, ayçiçeği, mercimek, nohut, bakla, kimyon, kişniş, soğan sarımsak, çığdem, su teresi, bezelye, fasulye, keten tohumu, karaburçak ve çayır bezelyesi sayılabilir. Karaburçak ve çayır bezelyesi bugün bile halen Anadolu'da ahır ve barınaklarda tutulan hayvanların beslenmesi için yetiştirilmektedir.¹¹¹

Sonuç

Tarım ve hayvancılık, insanlık tarihinin en erken devirlerinden itibaren, önemli bir geçim kaynağı olması ve ülke ekonomilerinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle, varlığını her dönem hassasiyetle sürdürmüştür. Tarım insanoğlunun, hayatını devam ettirebilmesi için her zaman büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu nedenlerle tarihin erken dönemlerinden itibaren Anadolu'da da yapılan tarım ve hayvancılık faaliyetleri halkın temel geçim kaynağı olmuştur. Bölgenin coğrafi konumu ve iklim şartları, tarım yapmaya çok elverişli olduğu için, tarımsal üretimde ve özellikle gıda maddeleri üretimindeki önemini geçmişten günümüze kadar korumuştur. Bu ekonomik faaliyetler, halkın geçim kaynağı olması sebebiyle, devlet politikaları ile desteklenmesi ve korunması gerekliliği doğmuştur.

Hititler döneminden itibaren tarım faaliyetlerinin verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için üretimi ve üreticiyi desteklemek adına pek çok kanuni düzenleme yapılmıştır. Devlet tarafından kanunlar ile üretim faaliyetleri koruma altına alınmıştır. Çıkarılan kanunların tarım alanındaki sonuçlara etkisini değerlendirdiğimiz çalışmamızda, Eski Anadolu devletlerinden Hititler döneminde, verimin artırılması, tarım sektöründe çalışanların haklarının korunması amacıyla yapılmış olan kanuni düzenlemelerin günümüzde benzer şekillerde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. 200 madde olarak ele geçirilmiş olan Hitit yasalarının büyük bir kısmını tarım ile ilgili maddelerin oluşturması MÖ. 2. Binyılda Anadolu'da yaşayan Hitit Devleti zamanında tarım faaliyetlerinin bu topraklar için önemini göstermektedir. Tarım faaliyetleri ve bu faaliyetler neticesinde üretilen tarım ürünleri ile günümüz Anadolu'sunda yapılan tarım faaliyetleri ve yetiştirilen tarım ürünleri büyük benzerlikler göstermektedir.

Hititler zamanında yapılan bu tarım faaliyetlerinin, günümüzde de iyi bir şekilde yapılabilmesi için, bu faaliyetler, bugünkü modern hukukta yani Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve İş Kanunu'nda gerçekleştirilen düzenlemeler ve yaptırımlar aracılığıyla kanuni olarak garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Hitit kanunlarının genelinde olduğu gibi konumuz açısından ele aldığımız tarım ve tarım arazisi ile ilgili kanun maddelerinin üzerinde de din faktörünün etkili olduğu görülmüştür. Hititlerde adaletin tesis edilmesi tanrısal bir görev olarak görülmektedir. Günümüz modern hukukunda ise böyle bir durum söz konusu değildir. Modern hukuk tesis edilip uygulanırken hiçbir şekilde, din faktörünün etkisi altında kalmamıştır.

Hititlerde bireyler, kanun karşısında eşit değildir. Suçlar ve cezalar, toplumda iki farklı sınıfi temsil eden hürler ve köleler için ayrı olarak tespit edilmiştir. Kölelere verilen cezalar, hür

---

¹¹⁰ age, 2007, s. 240, 241.

¹¹¹ age, 2007, 239.

olanlara verilen cezanın yarısı kadardı. Oysa günümüz modern hukukunda böyle bir durum söz konusu değildir. Bireyler arasında sınıf farklılığı yoktur yani kanunlar önünde herkes eşittir.

Ayrıca Hitit Kanunlarında zaman zaman ölüm cezası uygulanırken, günümüz modern Türk hukukunda ölüm cezası bulunmamaktadır.

Çalışmamızda yapılan kıyaslamalar sonucunda toplumsal şartlar ve ihtiyaçların değişimi neticesinde, Hitit Devleti zamanında var olan bazı düzenlemelerin günümüzde karşılığı olmadığı görülürken, günümüzde yapılan tohumculuk kanunu, organik tarım kanunu, sulama alanlarında arazi düzenlemesine dair tarım reformu kanunu gibi güncel, Hitit Kanunlarında karşılığı olmayan düzenlemelere de rastlanmıştır.

Ancak geçmişten günümüze Anadolu tarihi açısından değerlendirildiğinde değişmeyen gerçek, tarımın bu topraklar üzerinde önemini her daim devam ettirmesi ve yasal düzenlemelerle korunmaya çalışılmasıdır.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1827

13 / 6

Kaynakça

- AKBULUT, O.& ÇOBANOĞLU, N., (2020). Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasına İlişkin Yasal Mevzuat ve Bu Mevzuata Göre Hayvanların Hukuki Durumları, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 1-37.
- ALP Sedat, (1947), "Hitit Kanunları Hakkında. [About the Hittite Laws]". *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, 5, s. 465-482.
- ALPARSLAN, M. D., Hititlerde Meslekler, Arkeo Atlas, 2011.
- DİNÇOL, Belkıs, "*Hitit Yasaları*", Hititler, Editör: Meltem Doğan Alparşlan-Metin Alparşlan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- EĞİLMEZ, Mahfi, Hitit Ekonomisi, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2005.
- ERKUT Sedat, "Hititlerde Hukuk", Eski Çağlarda Anadolu'da Hukuk 1 (Ankara Barosu Panel Bildirileri), (s.59-68) Ankara: Öncü Basımevi 2008.
- ERKUT, Sedat-REYHAN, Esmâ., "Hititlerde Toprak Edinme ve Arazi Bağış Belgelerinden Örnekler", *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Ocak 2012, 1, 80-86.
- ERTEM, Hayri, "Çivi Yazılı Metinlere Göre Hititlerde Tarla Tarımı", VII. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1972, s. 84-89.
- ERTEM, Hayri, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- GURNEY, O. R., Hititler, Çev: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin, *Yakın Şark II Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1946.
- HOFFNER, H.A., "Legal and Social Institutions of Hittite Anatolia", editör Jack M. Sasson, *Civilizations of the ancient near east*, Vol. One-Two, 555-569, Hendrickson Publishers, 2006.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>, 10.01.2021.
- IMPARATI, Fiorella, *Hitit Yasaları*, Çeviren: Erendiz Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları Bölümü, Ankara 1992.
- İNAN, Afet, "Etilerde Ekonomi Hayatı", *Belleten*, 1939, C. III, s. 423-435.
- KARAUĞUZ, Güngör, *Hititler Döneminde Anadolu'da Ekmek*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.
- KINAL, Füzûzan, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- KOÇ, İlker, *Hititler*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006
- MACQUEEN, J. G, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çeviren: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.
- MARTİNO De, Stefano, *Hititler*, Çeviren: Erendiz Özbayoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- MCNEILL, W. H. *Dünya Tarihi*, çev: Alaeddin Şenel, İmge kitabevi, 2015.
- ÖZ, Esmâ, *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

- ÖZGENÇ, N. B., Türk Hukukunda Özgürlüğü Bağlayıcı Bir Cezaya Mahkûmiyetin Sonucu Olarak Kişinin Kısıtlanması, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2020, 2, 652-668.
- REYHAN, Esmâ, "Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı 47, s. 65-82.
- SEVİNÇ, Fatma, "Hititler'in Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2008, sayı 17, s. 11-32.
- TAŞ, İlknur, "Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, s. 79-90.
- TUTKAOĞLU, U.C, Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu Kanunlarının Etkileşimi ve Mukayesesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- ÜLGEN, Celal, *Türk Ceza Kanunu*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2018.
- ÜLGEN, Celal, *Türk Medeni Kanunu ve Türk Borçlar Hukuku*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2013.
- ÜNAL, Ahmet, *Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaşı Topumlarda Mutfak Kültürü, Homer Kitabevi*, İstanbul 2007.
- YAKAR, Jak, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çeviren: Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.
- YILDIRIM, Recep, *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yayıncılık, İzmir 1996.

Summary

From the earliest periods of history, people have made their living by hunting and gathering. Therefore, they started their economic activities with a system they established on hunting and gathering. They maintain this lifestyle for quite a long time. It is known that thanks to agriculture they reached today's life style after this disorderly life style they lived.

People who make a living by agricultural production have produced more food. That's why they started to mostly benefit more from the natural environment. The increase in knowledge and experience has caused to the emergence of societies that make their living from agriculture. The first humans, stopped watching animals to feed and displacing due to climate change after learning about their livelihood from the land for whatever reason. In addition, there were societies that continued the nomadic life nevertheless, with the discovery of agriculture, the nomadic elements gradually began to decrease in the face of settled societies.

People who discovered agriculture realized that they would not be able to get away from the fields they planted after a while, and thought that the harvest season of the planted products should be waited, and they switched to a sedentary lifestyle while Agriculture played an important role in humanity's transition to settled life, it emerged societies and states over time. So mankind settled down and small settlements emerged. In these small village settlements, obtaining overproduction from agricultural activities created the method of exchange, and people began to develop the method of exchange to meet their other needs. New professions emerged alongside farming. Larger communities and urban society emerged, with new professions such as farmers, craftsmen, traders, clergymen, warriors. The people living in the cities started to surround the cities with walls in order to be protected from the dangers coming from outside the city. The emergence of agriculture and the increase in production activities led to the emergence of classes such as nobles, peasants, slaves and merchants.

With the agricultural products produced, people first met their own needs. Surplus products enabled the development of trade. In addition, livestock activities have also developed thanks to agriculture. Developments in agriculture and animal husbandry have increased commercial activities, The development of trade has led to the establishment of marketplaces and the emergence of large settlements. These developments constituted the beginning of the urbanization process. As a result of urbanization people had their own city-states which had certain borders in which people continued their daily activities.

Pre-existing agricultural activities have also been the main source of income for the Hittites, one of the great states of the 2nd Millennium BC. In this study, the legal regulations of the Hittites regarding agriculture and agricultural lands, compared with the regulations in contemporary Anatolian law. The unchanging importance of agriculture in these lands from past to present was discussed. Anatolia is a bridge that connects Asia and Europe. For this reason, Anatolia has been preferred as a residential area since the beginning of human history and has hosted many civilizations. At the beginning of the 2nd Millennium BC, during the Assyrian Trade Colonies, the Hittites settled in central Anatolia. And here the Hittites continued their political activities until the 7th century BC. During their lifetime, they became one of the important political powers of the Asia Minor world. The civilizations of Hittites left important cultural heritage to the tribes living in this region after them. Excavations were carried out in Hattusas (Boğazköy), the capital of the Hittites. The cuneiform texts found in excavations, archaeological findings and information obtained from the archives of neighboring countries provide important information about the political and cultural history of the Hittites.

While some of the people lived in towns and cities in the time of the Hittites, most of them were living in villages. The agricultural society, which constituted a large part of the Hittite population, was in a self-sufficient state without a high income, as it is in Anatolia today.

The Hittites made regulations regarding the timar lands in their laws. The Hittites controlled agriculture and animal husbandry, and made regulations on the location of the cultivated fields, property rights and the use of natural resources through laws. Not only regulating laws for the prices of goods, animals used in freight transportation but also, laws regulating rents and wages for agricultural workers have also been made.

It was found that Hittite laws had 200 articles. In which many punishments laws cover agricultural offenses such as cultivation, renting the soil, harnesses and animals, and the price or rental of agricultural vehicles.

Hittite laws were found in two series. The first series (articles 1-100) begins with the words "If a man" and the second series (articles 101-200) begins with the words "If the vineyards". This shows how important agriculture and animal husbandry had in the Hittite economy.

Except from the laws, there are documents that give important information about agriculture, animal husbandry, production, food and nutrition. These are land donation documents that played an important role in the colonization of ancient Anatolian lands by the Hittites. There are even texts including cadastral documents. In addition, texts of feast depictions, texts on magic and medicine, and historical texts inform us on these issues.

Since the Hittites period, many legal regulations have been made in order to support the production and producers in order to carry out agricultural activities efficiently. Production activities are protected by the state by laws.

In order for these agricultural activities carried out in the Hittite period to be carried out today, Regulations have been made in today's modern law, namely the Turkish Civil Code and the Turkish Code of Obligations, the Turkish Penal Code and Labor Law. Agricultural activities have been tried to be legally guaranteed.